

*Summary***Babin B.V. Evolution of the Program Tools of the Legal Regulation of the International Relations in XX century. – Article.**

The scientific reviews on a problem of the historical experience of using the program tools of the legal regulation of the international relations are analyzed in the article. The coherent experience of the using the program tools and its influence on the modern phenomenon of the international programs are looked at the article.

Key words: international programs, program legal tools, international relations, international regulation.

УДК 323.1(497.17)

К.М. Вітман

**МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ В МАКЕДОНІЇ
(90-і рр. XX ст. – ПОЧАТОК XXI ст.)**

Македонія – колишня Югославська республіка стала ареною міжетнічного конфлікту між титульним етносом – македонцями та другою за чисельністю етнічною меншиною – албанцями. Сталося це набагато пізніше, ніж в інших балканських країнах, у 2001 р.

Взагалі розгляд будь-якого міжетнічного конфлікту на Балканах неможливий без вивчення загальної канви міжетнічних суперечностей регіону. Союзна Федеративна Республіка Югославія впроваджувала неефективну національну політику, яка не лише наклалася на історичне коріння старих міжетнічних конфліктів, а й сформувала передумови сучасних міжетнічних конфліктів на Балканах. У результаті національні суперечності не лише поклали край існуванню самої Югославії, а й вибухнули кривавими міжетнічними конфліктами, до врегулювання яких залучається вся міжнародна спільнота. Можна стверджувати, що Югославія як соціалістичний аналог Радянського Союзу розпалася внаслідок дії національного чинника. Домінування однієї нації в союзному утворенні стимулювало активність інших. Гостроти міжетнічній напруженості додав релігійний чинник. На Балканах зіткнулися дві найпотужніші та найнетерпиміші одна до однієї релігії – християнство та іслам. Так склалося, що фундаментальні міжетнічні суперечності на Балканах були закладені у стосунках мусульманського (албанського) населення та православного в республіках, де православні домінують, – Сербії та Македонії.

Македонія – невелика балканська держана із загальною чисельністю населення трохи понад 2 мільйони. На момент проголошення незалежності Македонія опинилася у скрутному геополітичному становищі. Ні Греція, ані Болгарія, ані Сербія не були налаштовані на позитивне сприйняття свого сусіда. Наприклад, праві болгарські націоналістичні сили не визнають македонців як окрему націю,

а македонську мову вважають діалектом болгарської. Греція ж і досі не може вгамувати свого обурення з приводу назви держави “Македонія”. Афіни озброїлися історичними аргументами: Македонія – історична частина Греції, колыска грецької цивілізації. Крім того, Греція побоювалася територіальних зазіхань на грецьку частину Македонії, адже новоутворена Республіка Македонія охопила лише ту частину території, яка після балканських війн належала Сербії, решта залишилася у складі Греції. Тому Греція вимагала заборонити використання історичної назви “Македонія” в назві новоствореної держави. Лише в 1993 р. Македонію було визнано світовою спільнотою під назвою “колишня Югославська республіка Македонія”. В офіційних грецьких документах така назва зберігається й досі.

До зовнішньополітичних проблем додавалися і внутрішньополітичні. На момент проголошення незалежності етнічний склад Македонії був такий: 64 відсотки титульного етносу – македонці, 25 відсотків албанців, які мешкають здебільшого на північному заході і є найбільшою національною меншиною країни, 4 відсотки турків, 3 відсотки циган, 2 відсотки сербів та інших меншин. Македонці – нечисленна нація, до того ж розділена на декілька етнічних груп, а македонська мова має кілька діалектів. Албанці, що мешкають у Македонії, також поділені на кілька груп: геги, вихідці з півночі Албанії, становлять 90 відсотків, тоски – вихідці з півдня – 10 відсотків [1].

Албанці є досить потужною, національно свідомою та політично активною меншиною. Стосунки титульної нації з албанцями завжди були конфліктними. У національній свідомості македонців домінує недовіра до албанців, яка ґрунтується на підозрі в тому, що вони намагаються розширити свою присутність в органах державної влади, отримати привілеї за рахунок утисків прав титульної нації. Під час прийняття Конституції Македонії 17 листопада 1992 р. депутати від албанської меншини зажадали, щоб албанська національна меншина була визнана “конституційним елементом македонської держави”, а албанська мова набула статусу офіційної мови республіки, як і македонська. У січні 1992 р. було навіть проведено серед албанців Македонії таємний референдум, на якому 99 відсотків респондентів висловилися за створення в Західній Македонії територіальної автономії албанців. Головною вимогою албанської національної меншини є федералізація Македонії, що поклала б край дискримінації албанців, які, на їхню думку, є “людьми другого ґатунку” в державі свого проживання [2].

Власне, саме національна активність албанців свого часу відіграла значну роль у суверенізації Македонії. Албанці підтримали партію “Союз комуністів Македонії” на чолі з Кіро Глігоровим, який згодом став Президентом. Після парламентських виборів до складу уряду ввійшла Албанська партія демократичного процвітання. Саме тактичний союз комуністів з албанцями, який був заснований на антисербських настроях македонців-слов’ян та албанців-мусульман, досяг стратегічної мети – здобуття незалежності Македонії. Завдяки цьому, тобто співробітництву титульного етносу та політично активної, найпотужнішої меншини Македонії, вдалося спочатку зберегти відносно стабільні міжнаціональні відносини в регіоні.

По суті, Македонія була на початку 1990-х рр. єдиною колишньою югославською республікою, якій вдалося уникнути відкритих конфліктів на етнічному ґрунті, оскільки представники найбільшої національної меншини з перших виборів були залучені до процесу врядування через представництво у всіх гілках влади. Однак напруженість стосунків між слов'янською македонською більшістю та албанською етнічною меншиною залишалася. Албанські виборці частково бойкотували референдум щодо незалежності й організували власний. Політична і територіальна автономія, якої вимагала в такий спосіб від Македонії албанська етнічна меншина, мала стати першим кроком до відокремлення від Республіки Македонія.

Слід зазначити, що албанське населення за своїми культурними характеристиками значно відрізняється від слов'янського в Македонії. Насамперед тому, що мусульманська релігія обумовлює в соціокультурному плані належність албанської етнічної групи до суспільства східного типу – закритого традиціоналістського, для якого характерна уповільнена реакція на зміни, що при цьому чергується з різким піднесенням стихійної активності у кризових ситуаціях та виявами екстремізму [3]. Порівняно з македонцями народжуваність албанців постійно зростає і в 6 разів переважає показники титульної нації. Оскільки албанці частково бойкотували перепис населення, це дає підстави їхнім елітам стверджувати, що частка албанців у Македонії є значно вищою від офіційних показників.

Албанці незадоволені статусом меншини. У культурному плані дві різні етнічні групи після здобуття незалежності опинилися в нерівному становищі. Зрозуміло, що титульний етнос незалежно від його чисельності завжди має вищий офіційний статус. Македонці були лідерами руху за здобуття незалежності, що забезпечило їм домінування в органах державної влади. Крім того, відіграла значну роль їхня перевага в чисельності над албанцями та вищий загальний культурний рівень. Однак у Македонії у слов'янсько-албанських відносинах є одна особливість, яка ускладнює домінування титульного етносу, а саме: македонський етнос не має чітко сформованої етнічної ідентичності. Крім того, ця ідентичність ставиться під сумнів та оскаржується сусідніми державами, аж до невизнання сусідньою Грецією статусу окремої держави.

Тому для македонських еліт і досі залишається актуальною проблема підвищення статусу македонців-слов'ян в ієрархії балканських націй, стосовно албанців спостерігаємо те саме. Ця проблема вирішується за рахунок посилення ролі держави в нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз. Найбільшою внутрішньою загрозою є претензії албанських рухів не лише Македонії, а й самої Албанії щодо надання культурної автономії албанській національній меншині, або щодо особливого статусу територій її проживання, або навіть щодо відокремлення та об'єднання з албанцями поза межами Македонії [4]. Відповідно, етнонаціональна політика Македонії побудована таким чином, аби блокувати будь-які дії, що розцінюються як сепаратистські з боку албанців. Албанська ж національна меншина сприймає таку позицію Скоп'є як порушення прав людини. У цьому ж Македонію звинувачує Тірана, а особливо радикальні націоналісти Албанії.

Як відомо з теорії етнополітики, країнам зі значною часткою гомогенної етнічної меншини, яка є титульною нацією сусідньої держави, значно важче врегулювати стосунки з цією меншиною. Адже держава, в якій ця меншина є більшістю, підтримує її вимоги до держави, де вона є меншістю, аж до сепаратистських тенденцій.

На офіційному рівні Тірана – столиця Албанії – не висуває прямих територіальних претензій до інших балканських держав, але на внутрішньополітичному та неофіційному рівні “албанське питання” залишається надзвичайно актуальним у регіоні.

Головним аргументом неофіційних претензій до країн зі значною часткою албанців, переважно до Сербії та Македонії, є цифри співвідношення чисельності албанців, що проживають безпосередньо в Албанії та за її межами. Із загальної кількості албанців, 10-12 мільйонів, більше половини мешкають за межами Албанії. Це розцінюється Албанією як історична несправедливість і трагедія нації. Тому Албанія постійно звертає увагу на випадки дискримінації албанців, порушення їхніх політичних та громадянських прав практично в усіх балканських державах. Офіційна влада та опозиція Албанії зацікавлені в актуалізації албанського питання з метою мобілізації албанців та привернення уваги міжнародної спільноти.

З огляду на це албанці Македонії не можуть сприймати себе як етнічну меншину, оскільки вважають себе частиною єдиної албанської нації. Завдяки такому рівню національної свідомості вони перебувають у кращому становищі, ніж слов'янський македонський етнос, який ще має довести іншим балканським етносам свою самодостатність. При цьому він здебільшого спирається на міжнародну підтримку.

У цьому контексті албано-македонський конфлікт, що перебував у латентному стані в 1990-х рр., вибухнув лише в 2001 р., мав і позитивні наслідки для Македонії в цілому для формування македонської нації. Саме албанський сепаратизм стимулював етнічну мобілізацію слов'янської частини македонської спільноти і дав можливість усвідомити себе окремою македонською нацією. Стимування етнічного антагонізму між албанцями та македонцями спонукало Скоп'є до ведення політичного діалогу з албанськими організаціями, у тому числі з Тіраною, яка підтримує албанський рух у Македонії. Як Албанія, так і Македонія перебувають в однаковому становищі в ієрархії балканських держав. Взаємний діалог, співробітництво означають взаємне визнання та позитивно впливають на процес самоідентифікації македонців.

Македоно-албанські стосунки всередині Македонії розвивалися таким чином. Напруга взаємовідносин між двома етносами в 1990-х рр. наростала. Вже на початку десятиліття в Македонії відбулися масові албанські демонстрації з вимогами розширити права албанської меншини. У місцях компактного проживання албанців відкрито ігнорувалися державна символіка Македонії та органи влади. При цьому становище албанців у Македонії було далеким від дискримінаційного, оскільки вони користувалися всіма свободами та правами, передбаченими в міжнародних документах щодо захисту прав меншин на зразок

Декларації про права національних, етнічних, релігійних та мовних меншин від 1992 р. Вже у першому уряді незалежної Македонії в 1991 р. албанська меншина була представлена чотирма міністрами.

Однак стосунки між двома етносами загострювалися. У 1993 р., після албано-македонського інциденту у Скоп'є, у результаті якого загинуло чотири особи, до Македонії прибули 700 “блакитних беретів” ООН. У березні 1995 р. їхній мандат продовжили і вони стали називатися превентивними силами ООН. У березні 1999 р., незважаючи на прохання влади Македонії продовжити операцію ООН, їх замінили контингенти країн-членів НАТО. На той час, з огляду на картину міжнаціональних стосунків на Балканах у цілому, стало очевидно, що притлумлені суперечності між двома етносами Македонії рано чи пізно завершаться відкритими сутичками. Сили НАТО не лише не врятували македонців від агресії албанських сепаратистів навесні-влітку 2001 р., а, навпаки, вивозили албанських бойовиків, оточених силами безпеки Македонії, цим самим сформувавши негативний імідж про себе серед македонців. Ті вигадали нове розшифрування абрєвіатури НАТО – “Нова албанська терористична організація”.

У 1995 р. у місті Тетово, другому за величиною після Скоп'є, де переважає албанське населення, відкрився невизнаний, нелегітимний албанський університет. Тому незабаром його ректора Фаділя Сулеймані було заарештовано та ув'язнено. Це спровокувало десятитисячні демонстрації македонських албанців, які домоглися його звільнення. Утворення албанського університету стало знаковим, символічним актом відстоювання своїх прав албанцями, оскільки за македонською Конституцією того часу не дозволялася організація університетської освіти мовою національної меншини. Визнання цього університету державним навчальним закладом стало однією з головних вимог албанців і безпосереднім приводом до початку воєнних дій навколо Тетово.

Позицію міжнародної спільноти в албано-македонському конфлікті яскраво ілюструє політика Сполучених Штатів Америки. У 2001 р. Держдепартамент США прийняв рішення надати допомогу Македонії в сумі 33 мільйонів доларів, з яких 7 мільйонів спрямовувалися на підтримку албанського університету в Тетово, 17 мільйонів – на військову допомогу македонському уряду.

Події в Косово, що межує із західною частиною Македонії, де переважають албанці, стали каталізатором загострення міжнаціональних стосунків у Македонії. Зросла кількість терористичних актів. Розгортання бойових дій у Косово призвело до того, що до Македонії хлинув потік албанських біженців (від 240 тисяч до 370 тисяч), а разом з біженцями – також бойовики та зброя. Саме з Македонії албанські бойовики здійснювали вилазки до Косова.

Це не могло не позначитися на міжнаціональних стосунках у самій Македонії. З 2000 р. країна стає ареною протистояння македонської більшості та албанської меншості. Загостренню ситуації на заході країни сприяло формування Визвольної національної армії Македонії, яку очолив Алі Ахметі. У березні 2001 р. на північному заході розпочалися збройні сутички між урядовими військами та албанцями, які домагалися пропорційної участі у всіх державних структурах, албанської автономії в районі міста Тетово в Західній Македонії та

об'єднання всіх балканських територій в єдину Велику Албанію [5]. У березні 2001 р. Визвольна армія оточила Тетово, після чого його залишили 70 відсотків мешканців. Армія албанців навіть здійснила спробу наступу на Скоп'є за участі Армії звільнення Косово. Активізувалися й інші радикальні політичні сили албанської національної меншини: Національна демократична партія зажадала децентралізації державних функцій, зміни Конституції та визнання албанської мови другою державною мовою Македонії.

Розгортання міжетнічного конфлікту в Македонії до масштабів ледь не громадянської війни стало можливим під впливом загальної напруженості міжетнічних стосунків на Балканах. Він був каталізований конфліктом у Косово, підігрітий миротворчим втручанням міжнародної спільноти, нерозвиненістю механізмів державного регулювання подібних конфліктів, неабиякою політичною та воєнною активністю албанців. Вимоги албанської меншини під час конфлікту були такими: Визвольна армія погоджувалася визнати територіальну цілісність Македонії тільки у вигляді албано-македонської федерації, оскільки албанці поряд з македонцями є державотворчою нацією країни.

Метою албанських політиків у конфлікті був більш високий та престижний статус для албанської меншини. Для цього вони зажадали зміни преамбули македонської Конституції, використання албанської мови в парламенті, прийняття нового закону про самоврядування та визнання албанського університету. Попри представництво албанців у органах влади конституційних механізмів реалізації цих вимог у албанських політичних партій не було. Адже для ініціювання зміни Конституції необхідно не менше 30 депутатських голосів або 150 тисяч підписів виборців, а внесення змін можливе лише за підтримки 2/3 депутатського корпусу. Єдиним каналом інституціоналізації своїх вимог для албанської національної меншини стала дестабілізація політичної ситуації силовими, незаконними методами з максимальною інтернаціоналізацією міжетнічного конфлікту та залученням міжнародних посередників до його регулювання.

Чи вдалося досягти албанцям поліпшення свого меншинного статусу в Македонії внаслідок збройного конфлікту? Очевидно, що так. Визвольна армія зайняла дуже жорстку позицію щодо влади. Події 2001 р. розгорталися за таким сценарієм: візит представників ЄС та НАТО до Скоп'є, оголошення бойовиками перемир'я, від'їзд переговорщиків, контрнаступ македонської армії, вимоги НАТО припинити воєнні дії. Коло подій замикалося. А тим часом лідери Визвольної армії заявляли, що вона не збирається роззброюватися до укладення остаточної угоди про права албанців у Македонії, і покладали забезпечення цих прав саме на НАТО. Міжнародні структури, у свою чергу, вимагали від Македонії "домогтися прогресу у справі надання більших прав та свобод албанській національній меншині". У результаті переговорів албанські бойовики та політики погодилися на нові, більш ліберальні умови: замість федерації албанська мова мала набути статусу другої державної поряд з македонською в районах, де албанці становлять не менше 20 відсотків населення, албанці визнаються державотворчою нацією тощо.

У результаті обидві сторони під тиском міжнародної спільноти дійшли згоди і в серпні 2001 р. між лідерами чотирьох партій було підписано Рамкову угоду, що передбачила суттєві зміни в політиці та конституційному ладі держави. Договір став компромісом між македонцями та албанцями.

Таким чином, було вирішено (за збереження унітарного характеру держави і відмови від територіальних вирішень етнічних питань) децентралізувати владу та реформувати місцеве самоврядування, в якому національна специфіка має чіткіше втілення. Йшлося про більшу відповідність державного апарату, включаючи поліцію, до національної структури населення та етнічного складу. 16 листопада 2001 р. були прийняті зміни до Конституції, міжетнічний конфлікт де-юре завершився.

Статус державотворчої нації отримали поряд з македонцями албанці, турки, серби, боснійці та інші. Македонська Православна церква перестала бути єдиною конфесією, згадуваною в Конституції. Албанська мова стала офіційною в тих населених пунктах, де проживають понад 20 відсотків албанців, було дозволено її використання в парламенті. Відтак албанська мова стала другою офіційною мовою, що використовується на всіх рівнях (на відміну від мов інших етнічних груп, які можуть вживатися як офіційні лише разом з македонською в районах компактного проживання етнічних меншин). Також албанська етнічна меншина отримала право на здобуття вищої освіти своєю мовою коштом держави.

Однак помітне поліпшення становища албанської національної меншини не поклато край міжетнічному конфлікту, в якому, як відомо, задоволення прав однієї сторони часто відбувається за рахунок скорочення або утиску прав іншої. Ще в 2002 р. тривали спорадичні масові сутички між македонцями та албанцями, як, наприклад, восени у Скоп'є. Приводом до локального конфлікту стало призначення міністром освіти албанця, що і призвело до демонстрацій протесту македонської молоді.

Вже 2003 р. обійшовся без помітних конфліктів та сутичок. Більшість членів Визвольної армії було амністовано під тиском міжнародних структур. Захід високо оцінив власні зусилля та зусилля Македонії з урегулювання конфлікту та прийняття поправок до Конституції і заявив в особі Генерального секретаря НАТО Робертсона, що конституційна реформа створила умови для побудови в Македонії поліетнічного демократичного суспільства. Мовляв, таким чином Македонія довела, що належить до спільноти європейських держав. Однак задоволеними залишилися не всі. Тогочасний македонський прем'єр Георгієвський заявив: "Всім зрозуміло, що нова Конституція Македонії була прийнята під величезним військовим та економічним тиском. Автори сценарію занадто сильні, щоб ми могли їм протистояти. Це, звичайно, не албанці Македонії, а хтось набагато сильніший" [6]. Для прикладу, коли в грудні 2001 р. парламент не зміг затвердити закон про місцеве самоврядування, який був головною умовою мирної угоди з албанцями, надання економічної допомоги Македонії відклалося. Пізніше закон було прийнято в 2002 р., і він значно розширив права місцевої влади.

Підсумовуючи, слід зазначити, що албано-македонський міжетнічний конфлікт є прикладом типового балканського конфлікту за участі албанського

фактора. Досить слабка країна з потужною етнічною меншиною, що вдалася до нелегітимних засобів зміни співвідношення прав між титульним етносом та нею, виявилася неспроможною самотужки покласти край міжетнічним суперечностям. Міжнародні ж структури вирішували в Македонії більше власні геополітичні проблеми, ніж македонські. Хоча албано-македонський конфлікт було вирішено шляхом розширення прав албанської меншини, однак міжетнічна напруга в Македонії залишається і ніхто не може гарантувати того, що події 2001 р. вже ніколи не повторяться, оскільки македонці почувають себе дискримінованими порівняно з албанцями.

Література

1. Республіка Македонія – состав населения : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Республика Македония](http://ru.wikipedia.org/wiki/Республика_Македония).
2. Задохин А. Как возник албанский национализм : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.mn.ru/issue.php?>
3. Истоки албанского национализма : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/zadohin_nizovsky/06.html
4. Романенко С. Что потеряли албанцы в Македонии : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.7days.ru/w3s.nsf/Archive/2001_64_polit_text_romanenko.html
5. Станчич М. Македония под прицелом великоалбанских стратегов : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rossia.org/dossier/balkans/macedonia.htm>
6. Пашич Н. Вооруженный конфликт 2001 г. в Македонии и развитие политической ситуации в стране : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://guskova.ru/w/yuhis/2004-09-27>

Анотація

Вітман К.М. Міжнаціональні взаємовідносини в Македонії (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). – Стаття.

Стаття присвячується міжнаціональним взаємовідносинам у Македонії в період 90-х рр. ХХ ст. – на початку 2000-х рр.

Ключові слова: міжетнічний конфлікт, етнічні меншини, етнополітика, державотворча нація, албанський фактор.

Summary

Vitman K.M. The Interethnic Mutual Relations in Macedonia (90th a XX item is beginning XXI item). – Article.

The article is dedicated to the interrelations between the nations in Macedonia since 1990s – to the beginning of the 2000s.

Key words: the interethnic conflict, ethnic minority, ethnic policy, state creating nation, the Albanian factor.